

Edmund Husserlin filosofia

Luonnontieteellisen asenteen kritiikki
(ja normaalin käsite)

Sara Heinämaa

Suomen Akatemia Tutkijakollegium, Helsingin yliopisto

Fenomenologia ankarana tieteenä 1

Kaksi tehtäasetusta:

(1) Ilmöiden ja kokemusten *puhdistaminen* (olevaa koskevistä) ennakko-oletuksista

- Asioiden tutkiminen sellaisina kuin ne *ilmenevät* kokemuksessa

Esim. (i) Havaintomaailma asellaisena kuin se ilmenee sokealle; (ii) minuus sellaisena kuin se ilmenee skitsofrenikolle; (iii) laihuus/lihavuus sellaisena kuin se ilmenee anorektikolle

- So. "puhaiden" kokemusten kuvaus ja analyysi

Esimerkkejä sairauden fenomenologisesta tutkimuksesta

- Skitsofrenia-tutkimuksia

Thomas Fuchs (Heidelberg): "The temporal structure of intentionality and its disturbance in schizophrenia", *Psychopathology* 40: 229-235, 2007.

- Anoreksia-tutkimuksia

Dorothee Legrand (Pariisi): "Subjective and physical dimensions of bodily self-consciousness, and their dis-integration in anorexia nervosa", *Neuropsychologia*, 48: 726-737, 2010.

- Tekojäsen-tutkimuksia

Jenny Slatman ja G. Widdershoven (Maastricht): "Hand transplants and bodily integrity", *Body & Society*, 16 (3): 69–92, 2010.

Sairauden fenomenologisia klassikkoja

- Ludwig Binswanger: *Traum und Existenz* (1930)
- Maurice Merleau-Ponty: *Phénoménologie de la perception* (1945):
“Vain toisenlainen ajattelun muoto voi käsittää käyttäytymisen – ajattelu joka tavoittaa kohteen sen syntymisen ja tulemisen tilassa, sellaisena kuin kohde ilmenee sille [henkilölle] joka elää sen (...) Tämä toisenlainen ajattelu pyrkii pääsemään sisään niiden merkitysten kokonaisuuteen [jotka ympäröivät käyttäytymistä] löytääkseen hajanaisten tosiasioiden ja oireiden takaa subjektin koko olemisen silloin kun kyse on normaalista henkilöstä ja perustavan häiriön silloin kun kyse on potilaasta” (PP 139–140).

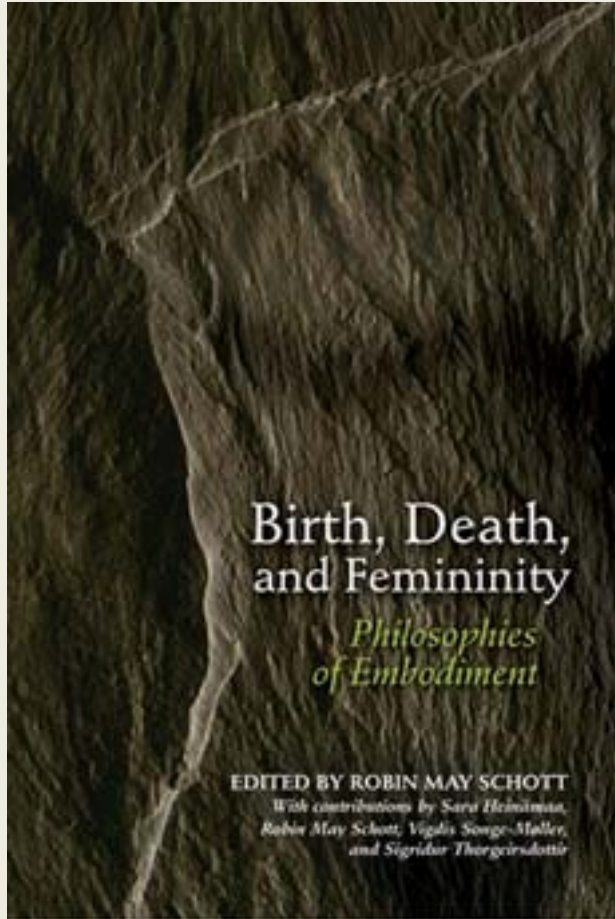
Fenomenologia ankarana tieteenä 2

(2) Kokemisen välttämättömien rakennetekijöiden etsiminen

Mm. kokemuksen ajallisuus ja suuntautuneisuus kohteeseen

havaintokokemuksen ruumiillisuus ja tilallisuus

Kuoleman ja elämän ilmiöt

Esimerkki: havaintokokemus

- Varsinaisen kohteen – vaikkapa pöydällä lepäävien saksien – lisäksi havaintokokemuksessa on annettuna havaitsijan oma keho: aistielin/-miä sekä kehon kokonaishahmo
- Oma keho ei yleensä ole huomion kohteena vaan yleensä läsnä vain “marginaalisesti”

Esim. Katson teitä ja näen teidät mutta näkökenttäni “reunoilla” ilmenee oman kehoni osia, silmäkulmat, nenänpää, kädet...

Lisäksi omat silmäni ilmenevät minulle liike- ja asentoaistimusten kautta (kinestesia ja proprioseptio)

- Voimme siirtää huomion omaan kehoomme ja ottaa sen varsinaisen tarkastelevan havainnon kohteeksi (kehon “objektivointi”)

Husserl kirjoittaa:

- “Voin vapaasti muuttaa asemaani suhteessa kaikkiin muihin olioihin, (...) mutta en voi loitota omasta ruumiistani enkä loitontaa sitä itsestäni, ja niinpä oman ruumiin ilmenemisen moninaisuus on erityisellä tavalla rajallista: voin nähdä ruumiini tietyt osat vain perspektiivisesti lyhtyneinä, ja toiset osat (esim. pää) ovat kokonaan näkymättömissä. Sama ruumis, joka palvelee minua kaikkessa havainnossa, kieltäytyy tulemasta havaituksi [samalla lailla kuin muut oliot] ja on huomattavan epätäydellisesti muodostunut olio” (*Ideen II*).

Esimerkki fenomenologisesta olemusväitteestä

- Ruumiillisuus on välttämätön osa havaitsemista

Ts. vain ruumiillinen subjekti voi havaita, nähdä, kuulla ja tuntea
=> Jos enkelit ovat ruumiittomia, ne eivät kykene havaitsemaan

- Olemusväite, johon päädytään kuvaamalla, analysoimalla ja muuntelemalla kokemusta
- Ei silti *platonismia*, sillä Husserlin tutkimat olemukset eivät muodosta "toista todellisuutta" kokemusmaailman tuolla puolen tai sen yläpuolella vaan ovat maailmallisen kokemuksen rakennetekijöitä
- Kaikki kokemus suuntautuu *maailmaan* ja maailmallisiin kohteisiin

Kaksi asennetta maailmaan:

naturalistinen ja personalistinen asenne 1

- *Ideen*-teossarjansa toisessa niteessä Husserl erottelee kaksi kokonaisvaltaista asennetta maailmaan
- suomen kielellä vaikkapa "luonnontieteellinen" ja "henkilöivä" asenne
- *Ideen II* –teoksen koko otsikko:

Ideen zu einer reinen Phänomenologie und phänomenologischen Philosophie, Zweites Buch: Phänomenologische Untersuchungen zur Konstitution

(käsikirjoitus julkaistiin Husserlin kuoleman jälkeen vuonna 1952)

Kaksi asennetta maailmaan:

luonnontieteellinen ja henkilöivä asenne 2

Huomaa asenteiden

- (i) erilaisuus: asettavat kohteensa eri tavoin, mm. ihminen käsitetään eri tavalla, samoin elävä luonto sekä arvo- ja käyttöesineet
- (ii) kokonaisvaltaisuus: kattavat koko maailman
- (iii) riippuvaisuus: luonnontieteellinen asenne edellyttää henkilöivää asennetta, ts. asenteet eivät ole rinnakkaisia eivätkä vaihtoehtoisia

Kaksi ihmiskäsitystä ja kaksi tapaa käsittää (ja käsitellä) ihmisruumista

- Luonnontieteellinen ja henkilöivä asenne ovat asenteita *koko* maailmaan
- Niinpä molemmat asenteet jäsentävät omalla tavallaan myös ihmisruumiit – voimme sanoa ne esittävät ihmisruumiit itselleen ominaisella tavallaan, tietyinlaisina olioina:

Luonnontieteellinen asenne: ruumis psyko-fyysisenä järjestelmänä ja osana *syy-seuraus-suhteiden* verkostoa

Henkilöivä asenne: ruumis ilmaisullisena kokonaisuutena ja osana *merkitys- ja motivaatiosuhteiden* verkostoa

Huomautus *Ideen II* –teoksen rakenteesta

Esitysjärjestys vs. argumentti asenteiden keskinäisistä riippuvuussuhteista:

- Husserl *kuvaa* ensin naturalistisen I. luonnontieteellisen asenteen sekä ihmisruumiin (elävän olion) sellaisena kuin se ilmenee tässä asenteessa elävälle subjektille, ts. psykofyysisenä järjestelmänä
- vasta tämän jälkeen hän kuvaa henkilöivän asenteen ja ilmaisullisen ruumiin
- Husserl kuitenkin *argumentoi*, että henkilöivä asenne on perustavanlaatuinen ja luonnontieteellinen asenne mahdoton ilman sitä
- Ts. esitysjärjestys on käänteinen verrattuna ensisijaisuusjärjestykseen

Ihminen luonnontieteellisessä asenteessa

Kaikken olevan oletetaan perustuvan puhtaasti
materiaaliseen olevaan eli aineelliseen luontoon

Elävä olento näyttäytyy kausaalis-fyysisenä
realiteettina, jota luonnehtii erityinen psyykkinen
"kerros" tai "alue" (aistiva kone)

Ihminen näyttäytyy kausaalis-fyysisenä
realiteettina, jonka psyykessä on järjellisiä
funktioita (ajatteleva ja aistiva kone)

Elävä keho on erityislaatuinen mekanismi, kone

Psyykkinen luonnontieteellisessä asenteessa

- psyykkiset tilat ja prosessit käsitetään fyysisen todellisuuden osiksi, tasoiksi, sivutuotteiksi tai monimutkaisesti järjestyneen aineen emergenteiksi ominaisuuksiksi
- Psyykkisellä ei ole riippumatonta olemista eikä suoraa "vaikutusta" materiaaliseen perustaan

Ihminen henkilöivässä asenteessa

- Kaiken olevan ei oleteta perustuvan aineelliseen luontoon vaan psyykkinen käsitetään riippumattomana hengen alueena
- Henki jäsentää ainesta, antaa sille muotoa
- Elävä ruumis on ilmaisullinen kokonaisuus, jonka eri osat ovat sisäisissä suhteissa toisiinsa ja ympäristöön
- Ruumis on sielun tai hengen ilmaus
- Ruumiin tilat ja toiminnot ilmaisevat henkilön asennetta (i) itseensä, (ii) toisiin ihmisiin ja (iii) maailmaan
- Osia ei voi erottaa eikä korvata muuttamatta kokonaisuutta

Husserlin sanoin:

"Persoonien maailmassa (tai, kuten sanomme, hengen maailmassa, joka muodostaa ihmistieteiden alueen) ihminen on hengen ilmauksena annetun elävän ruumiin ja ruumiissa ilmaistun hengen ykseys" (*Ideen II* 325).

"Mutta jos omaksun ihmistieteiden asenteen, jossa toiset henget asetetaan temaattisesti henkinä eikä fyysiseen elävään ruumiiseen perustuvina (...) silloin tämä materiaallinen ruumis, kuten kaikki muukin joka ei ole henkeä, on osa ympäröivää olioiden maailmaa; se on olio, jolla on henkinen merkitys, olio, joka henkisen olennon – persoonan ja hänen henkisen aktiivisuutensa – toimii ilmauksena, välineenä ja niin edelleen" (*Ideen II* 204).

Ilmausten "katoaminen"

- luonnontieteellisestä asenteesta käsin tarkasteltuina elollisten olentojen ruumiinliikkeet ja -asennot eivät ilmaise mitään
- ne näyttäytyvät reaktioina ulkoisiin ja sisäisiin ärsykkeisiin
- me emme lainkaan hahmota ruumiinliikkeitä eleinä ja ilmeinä vaan tarkastelemme niitä yksinomaan kausaaliketjujen jäseninä

EI: luonnontieteellisen asenteen kritiikki

- Husserl ei torju eikä kritisoi luonnontieteellistä l. naturalistista asennetta
- Päinvastoin hän painottaa, että jokainen meistä kykenee omaksumaan luonnontieteellisen asenteen toisiin ihmisiin sekä itseensä
 - Esim. Kun leikkaan veitsellä sormeeni haavan, voin tarkastella haavasta valuvia elinnesteitä puhtaan kausaalis-funktionaalisesti
- Lisäksi tiettyjen elintärkeiden, elämää ylläpitävien tehtävien hoitaminen, esimerkiksi kirurgin työ, edellyttää kykyä pysytellä tässä asenteessa
- VAAN ABSOLUTISMIN KRITIIKKI: Sen sijaan Husserl kritisoi vahvasti kaikkea filosofiaa, joka *absolutisoi* tämän asenteen
 - Absolutisointi: luonnontieteellinen asenne oletetaan ainoaksi mahdolliseksi asenteeksi tai asenteeksi, joka antaa oikeutuksensa ja perustansa itselleen
 - VRT. Parooni Münchausen vetämässä itseään hiuksista

Husserlin argumentti

- Pääidea: luonnontieteellinen asenne ei ole *itseriittoinen*
- Se tulee mahdolliseksi henkilöiden ja välineiden maailmassa
 - Kukaan ei voi kokonaan välttää nojaamasta henkilöivään asenteeseen ja sen kohteisiin
 - Sen sijaan luonnontieteellinen elämä ei ole välttämätöntä vaan ainoastaan mahdollisuus
- Myös luonnontieteilijän täytyy sitoutua arkimaailman kohteisiin suorittaakseen luonnontieteellisen tehtävänsä: välineet ja toiset henkilöt
 - Esimerkiksi myös fyysikko elää "maailmassa, jossa hän näkee mittausvälineensä, kuulee ajan lyönnit [kellon tikityksen, sydämen iskut], arvioi nähtävissä olevia suureita jne. – maailma johon hän lisäksi tietää kuuluvansa kaikkine aktiviteetteineen ja teoreettisine intresseineen" (*Krisis*).
- Luonnontieteilijä toimii henkilöiden ja välineiden maailmassa, hän *edellyttää* välttämättä tämän maailman kohteet suorittaessaan tieteellisiä tehtäviään
- Ts. se., mikä kuuluu henkilöiden maailmaan, toimii luonnontieteilijän työn *ehtona*
 - mittalaitteet ja kommunikatiovälineet
- Kun filosofi absolutisoi luonnontieteellisen asenteen hän kieltää tämän riippuvuuden ja pyrkii konstruoimaan henkilöt ja välineet luonnontieteen kohteista käsin

Absolutisoinnin ongelma

“Lähemmässä tarkastelussa käy vieläpä ilmi (...) että naturalistinen asenne on itse asiassa alisteinen henkilöivälle asenteelle, ja että se saavuttaa tietynlaisen riippumattomuuden ainoastaan abstraktion kautta, tai paremmin sanottuna tietyn unohduksen kautta, jossa henkilö unohtaa itsensä – ja näin naturalistinen asenne etenee epäoikeutetusti absolutisoimaan maailmansa, ts. luonnon” (Husserl *Ideen II*).